



## Zbiór Orzeczeń

WYROK TRYBUNAŁU (czwarta izba)

z dnia 23 listopada 2023 r.\*

Odesłanie prejudycjalne – Ochrona konsumentów – Dyrektywa 93/13/EWG – Nieuczciwe warunki w umowach konsumenckich – Umowa kredytu konsumenckiego – Artykuł 3 ust. 1 – Znacząca nierównowaga – Pozaodsetkowe koszty kredytu – Artykuł 7 ust. 1 – Powództwo o ustalenie istnienia stosunku prawnego lub prawa – Interes prawny – Artykuł 6 ust. 1 – Stwierdzenie nieuczciwego charakteru warunku umownego – Konsekwencje

W sprawie C-321/22

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Sąd Rejonowy dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie (Polska) postanowieniem z dnia 22 lutego 2022 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 5 maja 2022 r., w postępowaniu:

**ZL,**

**KU,**

**KM**

przeciwko

**Provident Polska S.A.,**

TRYBUNAŁ (czwarta izba),

w składzie: C. Lycourgos, prezes izby, O. Spineanu-Matei (sprawozdawczyni), J.-C. Bonichot, S. Rodin i L.S. Rossi, sędziowie,

rzecznik generalny: P. Pikamäe,

sekretarz: M. Siekierzyńska, administratorka,

uwzględniając pisemny etap postępowania i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 30 marca 2023 r.,

\* Język postępowania: polski.

rozważywszy uwagi, które przedstawili:

- w imieniu Provident Polska S.A. – M. Modzelewska de Raad, adwokat, A. Salbert oraz B. Wodzicki, radcowie prawni,
- w imieniu rządu polskiego – B. Majczyna, M. Kozak oraz S. Żyrek, w charakterze pełnomocników,
- w imieniu Komisji Europejskiej – M. Brauhoff oraz N. Ruiz García, w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 22 czerwca 2023 r.,

wydaje następujący

### **Wyrok**

- 1 Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni art. 3 ust. 1, art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U. 1993, L 95, s. 29).
- 2 Wniosek ten został złożony w ramach trzech sporów pomiędzy odpowiednio ZL, KU i KM a spółką Provident Polska S.A. w przedmiocie ważności różnych warunków zawartych w umowach o kredyt konsumencki, które ZL, KU i KM zawarły ze spółką Provident Polska lub inną spółką, w której prawa wstąpiła spółka Provident Polska.

### **Ramy prawne**

#### ***Prawo Unii***

- 3 Artykuł 3 ust. 1 dyrektywy 93/13 stanowi:  
„Warunki umowy, które nie były indywidualnie negocjowane, uznaje się za nieuczciwe, jeśli stojąc w sprzeczności z wymogami dobrej wiary, powodują znaczącą nierównowagę wynikających z umowy praw i obowiązków stron ze szkodą dla konsumenta”.
- 4 Artykuł 4 tej dyrektywy stanowi:  
„1. Nie naruszając przepisów art. 7, nieuczciwy charakter warunków umowy jest określany z uwzględnieniem rodzaju towarów lub usług, których umowa dotyczy i z odniesieniem, w momencie zawarcia umowy, do wszelkich okoliczności związanych z zawarciem umowy oraz do innych warunków tej umowy lub innej umowy, od której ta jest zależna.  
2. Ocena nieuczciwego charakteru warunków nie dotyczy ani określenia głównego przedmiotu umowy, ani relacji ceny i wynagrodzenia do dostarczonych w zamian towarów lub usług, o ile warunki te zostały wyrażone prostym i zrozumiałym językiem”.

5 Zgodnie z art. 6 ust. 1 wspomnianej dyrektywy:

„Państwa członkowskie stanowią, że na mocy prawa krajowego nieuczciwe warunki w umowach zawieranych przez sprzedawców lub dostawców [przez przedsiębiorców] z konsumentami nie będą wiążące dla konsumenta, a umowa w pozostałej części będzie nadal obowiązywała strony, jeżeli jest to możliwe po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków”.

6 Artykuł 7 ust. 1 tejże dyrektywy stanowi:

„Zarówno w interesie konsumentów, jak i konkurentów [konkurujących ze sobą przedsiębiorstw] państwa członkowskie zapewnią stosowne i skuteczne środki mające na celu zapobieganie dalszemu stosowaniu nieuczciwych warunków w umowach zawieranych przez sprzedawców lub dostawców [przez przedsiębiorców] z konsumentami”.

7 Artykuł 8 dyrektywy 93/13 stanowi:

„W celu zapewnienia wyższego stopnia ochrony konsumenta państwa członkowskie mogą przyjąć lub utrzymać bardziej rygorystyczne przepisy prawne zgodne z Traktatem w dziedzinie objętej niniejszą dyrektywą”.

### ***Prawo polskie***

#### *Kodeks cywilny*

8 Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 1964 r. nr 16, poz. 93, z późn. zm.), w brzmieniu obowiązującym w chwili zaistnienia okoliczności faktycznych w postępowaniach głównych (zwana dalej „kodeksem cywilnym”), stanowi w art. 58:

„§ 1. Czynność prawna sprzeczna z ustawą albo mająca na celu obejście ustawy jest nieważna, chyba że właściwy przepis przewiduje inny skutek, w szczególności ten, iż na miejsce nieważnych postanowień czynności prawnej wchodzi odpowiednie przepisy ustawy.

§ 2. Nieważna jest czynność prawna sprzeczna z zasadami współzycia społecznego.

§ 3. Jeżeli nieważnością jest dotknięta tylko część czynności prawnej, czynność pozostaje w mocy co do pozostałych części, chyba że z okoliczności wynika, iż bez postanowień dotkniętych nieważnością czynność nie zostałaby dokonana”.

9 Artykuł 385<sup>1</sup> §§1 i 2 tego kodeksu stanowi:

„§ 1. Postanowienia umowy zawieranej z konsumentem niezgodnione indywidualnie nie wiążą go, jeżeli kształtują jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy (niedozwolone postanowienia umowne). Nie dotyczy to postanowień określających główne świadczenia stron, w tym cenę lub wynagrodzenie, jeżeli zostały sformułowane w sposób jednoznaczny.

§ 2. Jeżeli postanowienie umowy zgodnie z § 1 nie wiąże konsumenta, strony są związane umową w pozostałym zakresie”.

10 Artykuł 405 wspomnianego kodeksu stanowi:

„Kto bez podstawy prawnej uzyskał korzyść majątkową kosztem innej osoby, obowiązany jest do wydania korzyści w naturze, a gdyby to nie było możliwe, do zwrotu jej wartości”.

11 Artykuł 410 kodeksu cywilnego ma następujące brzmienie:

„§ 1. Przepisy artykułów poprzedzających stosuje się w szczególności do świadczenia nienależnego.

§ 2. Świadczenie jest nienależne, jeżeli ten, kto je spełnił, nie był w ogóle zobowiązany lub nie był zobowiązany względem osoby, której świadczył, albo jeżeli podstawa świadczenia odpadła lub zamierzony cel świadczenia nie został osiągnięty, albo jeżeli czynność prawna zobowiązująca do świadczenia była nieważna i nie stała się ważna po spełnieniu świadczenia”.

12 Zgodnie z art. 720 § 1 tego kodeksu:

„Przez umowę pożyczki dający pożyczkę zobowiązuje się przenieść na własność biorącego określoną ilość pieniędzy albo rzeczy oznaczonych tylko co do gatunku, a biorący zobowiązuje się zwrócić tę samą ilość pieniędzy albo tę samą ilość rzeczy tego samego gatunku i tej samej jakości”.

#### *Kodeks postępowania cywilnego*

13 Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 1964 r. nr 43, poz. 296, z późn. zm.), w brzmieniu obowiązującym w chwili zaistnienia okoliczności faktycznych w postępowaniach głównych (zwany dalej „kodeksem postępowania cywilnego”), stanowi w art. 189:

„Powód może żądać ustalenia przez sąd istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa, gdy ma w tym interes prawny”.

14 Zgodnie z art. 316 § 1 tego kodeksu:

„Po zamknięciu rozprawy sąd wydaje wyrok, biorąc za podstawę stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy; w szczególności zasądzeniu roszczenia nie stoi na przeszkodzie okoliczność, że stało się ono wymagalne w toku sprawy”.

#### *Ustawa o kredycie konsumenckim*

15 Ustawa o kredycie konsumenckim z dnia 12 maja 2011 r. (Dz.U. z 2011 r. nr 126, poz. 715, z późn. zm.), w brzmieniu obowiązującym w chwili zaistnienia okoliczności faktycznych w postępowaniach głównych, stanowi w art. 3:

„1. Przez umowę o kredyt konsumencki rozumie się umowę o kredyt w wysokości nie większej niż 255 550 [złoty polskich (PLN)] albo równowartość tej kwoty w walucie innej niż waluta polska, który kredytodawca w zakresie swojej działalności udziela lub daje przyrzeczenie udzielenia konsumentowi.

2. Za umowę o kredyt konsumencki uważa się w szczególności:

1) umowę pożyczki;

[...]”.

16 Artykuł 30 ust. 1 tej ustawy, w brzmieniu obowiązującym w chwili zaistnienia okoliczności faktycznych w postępowaniach głównych, stanowi:

„Umowa o kredyt konsumencki [...] powinna określać:

[...]

3) czas obowiązywania umowy;

[...]

8) zasady i terminy spłaty kredytu [...]

[...]”.

### **Postępowania główne i pytania prejudycjalne**

17 ZL, KU i KM zawarły umowy o kredyt konsumencki ze spółką Provident Polska lub z inną spółką, w której prawa wstąpiła spółka Provident Polska.

18 Umowa zawarta z ZL w dniu 11 września 2019 r. dotyczy pożyczki w wysokości 8100 PLN (około 1810 EUR) o rocznej stopie oprocentowania w wysokości 10 %. Zgodnie z tą umową należna kwota wynosi łącznie 15 531,73 PLN (około 3473 EUR) i ma być przedmiotem 90 płatności tygodniowych w wysokości około 172 PLN (około 38 EUR).

19 Całkowita należna kwota obejmuje, oprócz pożyczonej kwoty 8100 PLN (około 1810 EUR), całkowity koszt pożyczki ponoszony przez pożyczkobiorcę w wysokości 7431,73 PLN (około 1662 EUR). Na ten całkowity koszt składają się, po pierwsze, odsetki w wysokości 1275,73 PLN (około 285 EUR) i, po drugie, koszty pozaodsetkowe w wysokości 6156 PLN (około 1377 EUR), a mianowicie „prowizja za udzielenie pożyczki” w wysokości 4050 PLN (około 906 EUR), „opłata przygotowawcza” w wysokości 40 PLN (około 9 EUR) oraz „opłaty za elastyczny plan spłaty” w wysokości 2066 PLN (około 462 EUR).

20 Ten „elastyczny plan spłaty”, do którego pożyczkobiorca był zobowiązany przystąpić, składa się z dwóch części. Po pierwsze, polega on na przyznaniu pożyczkobiorcy, przy spełnieniu pewnych warunków, możliwości przesunięcia terminu spłaty maksymalnie czterech rat, które są odraczane na koniec zwykłego okresu spłaty, bez naliczania dodatkowych odsetek. Po drugie, zawiera on „gwarancję zniesienia obowiązku spłaty”, w drodze której pożyczkodawca zrzeka się wszelkich należnych mu jeszcze wierzytelności wynikających z umowy kredytu w przypadku śmierci pożyczkobiorcy w okresie obowiązywania tej umowy.

21 Zgodnie z pkt 6 lit. a) przedmiotowej umowy pożyczki kwoty należne w 90 ratach tygodniowych są wyłącznie płatne w gotówce do rąk agenta pożyczkodawcy podczas jego wizyt w miejscu zamieszkania pożyczkobiorcy.

- 22 Umowa zawarta z KU w dniu 13 października 2020 r. dotyczy pożyczki w wysokości 6240 PLN (około 1395 EUR) o rocznej stopie oprocentowania w wysokości 7,2 %. Na kwotę tę składa się kwota 6000 PLN (około 1342 EUR) przekazana w gotówce oraz kwota 240 PLN (około 53 EUR), przy czym umowa ta uściśla, że została ona wpłacona na konto zgodnie z instrukcjami pożyczkobiorcy zawartymi we wniosku o pożyczkę. Zgodnie z tą umową należna kwota wynosi łącznie 9450,71 PLN (około 2113 EUR) i ma być przedmiotem 60 miesięcznych płatności w wysokości około 157 PLN (około 35 EUR).
- 23 Całkowita należna kwota obejmuje, oprócz pożyczonej kwoty 6240 PLN (około 1395 EUR), całkowity koszt pożyczki ponoszony przez pożyczkobiorcę w wysokości 3210,71 PLN (około 718 EUR). Na ten całkowity koszt składają się, po pierwsze, odsetki w wysokości 385,87 PLN (około 86 EUR) i, po drugie, koszty pozaodsetkowe w wysokości 2824,84 PLN (około 632 EUR), a mianowicie „prowizja za udzielenie pożyczki” w wysokości 556,96 PLN (około 125 EUR), „opłata przygotowawcza” w wysokości 40 PLN (około 9 EUR) oraz „opłata za elastyczny plan spłat” w wysokości 2227,88 PLN (około 498 EUR).
- 24 Umowa ta przewiduje, że tygodniowe raty są płatne w miejscu zamieszkania kredytobiorcy w sposób identyczny jak opisany w pkt 21 niniejszego wyroku.
- 25 Umowa zawarta z KM w dniu 7 sierpnia 2019 r. dotyczy pożyczki w wysokości 6000 PLN (około 1343 EUR), o rocznej stopie oprocentowania w wysokości 10 %. Zgodnie z tą umową należna kwota wynosi w sumie 12 318,03 PLN (około 2757 EUR) i jest przedmiotem 27 miesięcznych płatności w wysokości około 456 PLN (około 102 EUR).
- 26 Całkowita kwota do zapłaty obejmuje, oprócz pożyczonej kwoty 6000 PLN (około 1343 EUR), całkowity koszt pożyczki ponoszony przez pożyczkobiorcę w wysokości 6318,03 PLN (około 1414 EUR). Na ten całkowity koszt składają się, po pierwsze, odsetki w wysokości 793,83 PLN (około 178 EUR) i, po drugie, koszty pozaodsetkowe, a mianowicie „prowizja za udzielenie pożyczki” w wysokości 4143,15 PLN (około 927 EUR) oraz „opłata przygotowawcza” w wysokości 1381,05 PLN (około 309 EUR).
- 27 ZL, KU i KM, każda z osobna, wniosły do Sądu Rejonowego dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie (Polska), będącego sądem odsyłającym, powództwa dotyczące umów wiążących je ze spółką Provident Polska w dniach odpowiednio 15 kwietnia, 17 maja i 14 września 2021 r.
- 28 Na ostatnim etapie wymiany pism procesowych przed sądem odsyłającym każda z powódek wnosi zasadniczo o stwierdzenie, że warunki umowy pożyczki zawartej ze spółką Provident Polska dotyczące pozaodsetkowych kosztów kredytu są wobec nich bezskuteczne ze względu na swój nieuczciwy charakter, wynikający z oczywiście zawyżonego i przekraczającego rozsądne granice charakteru tych opłat i prowizji. Zdaniem powódek owe opłaty i prowizje są nieproporcjonalne w stosunku do kwoty kredytu i stanowią w rzeczywistości główne źródło dochodów pożyczkodawcy.
- 29 Żądanie KU dotyczy również kwoty 240 PLN (około 53 EUR) wskazanej w dotyczącej jej umowie pożyczki jako wpłacona na konto zgodnie z instrukcjami kredytobiorcy zawartymi we wniosku o pożyczkę.

- 30 Spółka Provident Polska wniosła o oddalenie powództw ZL, KU i KM i wystąpiła przeciwko każdej z nich z powództwem wzajemnym, którego przedmiotem jest zasądzenie od nich zapłaty na jej rzecz niezapłaconych kwot odpowiadających części kosztów i prowizji przewidzianych w umowie pożyczki, która jej dotyczyła. Powódki w postępowaniach głównych wnoszą również o oddalenie tego powództwa wzajemnego.
- 31 W pierwszej kolejności sąd odsyłający zastanawia się, czy art. 3 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że warunki określające wysokość opłat lub prowizji należnych przedsiębiorcy można uznać za nieuczciwe z tego tylko powodu, że owe opłaty lub prowizje są rażąco zawyżone w stosunku do świadczenia przedsiębiorcy.
- 32 W tym względzie wskazuje on, że jest normalne, iż przedsiębiorstwo kredytowe stara się pokryć swoje koszty operacyjne, ryzyko braku płatności i uzyskać zysk. Wydaje mu się jednak, że w sprawach w postępowaniach głównych wynagrodzenie, jakie pożyczkodawca zapewnia sobie w stosunkowo krótkim czasie, przekracza taką normę, ponieważ wynagrodzenie to odpowiada kilkudziesięciu punktom procentowym pożyczonej kwoty, a nawet jest zbliżone do tej kwoty.
- 33 Sąd ten uważa, że koszty związane z „elastycznym planem spłaty” i „prowizją za udzielenie pożyczki” są bardzo wysokie i nie odpowiadają rzeczywistej usłudze oraz że rzeczywiste koszty pokrywane z „opłaty przygotowawczej” są znikome. Podnosi on, że koszty te, podobnie jak „prowizja za udzielenie pożyczki”, odnoszą się ostatecznie wyłącznie do udzielenia danej pożyczki.
- 34 Analiza danych dotyczących spraw w postępowaniach głównych, a także około dziesięciu innych, które były przedmiotem niedawnych orzeczeń różnych izb sądu odsyłającego, skłania ten sąd do rozważenia, że model ekonomiczny pozwanej w postępowaniach głównych może polegać na udzielaniu pożyczek w niewielkich kwotach na krótkie okresy z zyskiem nie tylko z odsetek, ale przede wszystkim z pozaodsetkowych kosztów kredytu, które stanowią zazwyczaj między 70 a 90 % kwoty pożyczki.
- 35 Ponadto sąd odsyłający zauważa, że znaczna liczba pożyczek udzielonych przez pozwaną w postępowaniach głównych dotyczy tych samych osób. Uważa on w tym względzie, że powszechnie wiadomo, iż osoby zaciągające pożyczki krótkoterminowe to zazwyczaj osoby, które mają trudności z zarządzaniem swoimi finansami i które, wobec braku możliwości uzyskania kredytu od banku, zwracają się do instytucji kredytowych udzielających kredytów na bardzo niekorzystnych warunkach, których koszty są tak wysokie, że kredytobiorcy często nie znajdują innego rozwiązania niż zaciągnięcie nowej pożyczki w celu spłaty poprzedniej pożyczki, wchodząc w ten sposób w „spirale zadłużenia” opiewającego na coraz większe kwoty, kończącą się znacznym przekroczeniem pierwotnie pożyczonej kwoty.
- 36 W drugiej kolejności sąd odsyłający zastanawia się nad tym, czy art. 189 i art. 316 § 1 kodeksu postępowania cywilnego, zgodnie z ich wykładnią dokonaną przez Sąd Najwyższy (Polska), są zgodne z art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 i zasadą skuteczności.
- 37 Zgodnie z tymi przepisami kodeksu postępowania cywilnego powództwo o ustalenie może zostać uwzględnione tylko wtedy, gdy powód wykaże, że ma interes prawny i że interes ten istnieje aż do zakończenia rozprawy. Sąd odsyłający wyjaśnia, że zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego taki interes istnieje, gdy wyjaśnienie sytuacji prawnej jest obiektywnie uzasadnione wątpliwościami i jest konieczne. Jest to wykluczone w szczególności w sytuacji, gdy bardziej

kompleksowa ochrona podnoszonego prawa może zostać uzyskana w drodze innego powództwa, na przykład ze względu na to, że doszło do naruszenia tego prawa, które samo w sobie powoduje powstanie prawa do świadczenia podlegającego ochronie.

- 38 W przypadku dłużnika ma on interes w stwierdzeniu zakresu, a nawet istnienia zobowiązania, dopóki jego wierzyciel nie zażąda wyegzekwowania wykonania tego zobowiązania. W przypadku gdy o to wykonanie wystąpiono, dłużnik ten powinien bronić swoich interesów w ramach postępowania dotyczącego tego żądania wykonania. Podobnie, jeżeli dłużnik zapłacił kwotę w wykonaniu zobowiązania, które uważa za wątpliwe, przysługuje mu powództwo o szerszym zakresie niż powództwo o ustalenie, czyli powództwo o zwrot nienależnego świadczenia.
- 39 Pytanie sądu odsyłającego wynika z faktu, że chociaż konsument wykaże nieskuteczność lub nieważność umowy lub jej części, jego powództwo o ustalenie istnienia prawa należy oddalić, jeżeli nie wykaże on swojego interesu prawnego. Ponadto brak definicji prawnej tego pojęcia prowadzi do rozbieżności w orzeczeniach wydanych w tym względzie, a w konsekwencji do niepewności po stronie konsumentów, która mogłaby skłonić ich do wahania przed wniesieniem powództwa o stwierdzenie nieuczciwego charakteru warunków umowy zawartej z przedsiębiorcą, zważywszy na ryzyko, że powództwo to zostanie oddalone ze względu na brak interesu prawnego i że w związku z tym muszą oni pokryć koszty postępowania.
- 40 W trzeciej i ostatniej kolejności sąd odsyłający zastanawia się, czy zasada proporcjonalności i zasada pewności prawa stoją na przeszkodzie unieważnieniu umów zawartych przez ZL i KU ze względu na nieważność postanowienia, zgodnie z którym cotygodniowe płatności mogą być dokonywane wyłącznie w gotówce za pośrednictwem przedstawiciela spółki Provident Polska podczas jego wizyt w miejscu zamieszkania pożyczkobiorcy. Warunek ten jest bowiem nieuczciwy, ponieważ nie przynosi on korzyści pożyczkobiorcy, lecz uniemożliwia mu dokonywanie cotygodniowych spłat za pomocą zwykłych płatności bankowych i można go wyjaśnić jedynie możliwością wywierania przez kredytodawcę presji emocjonalnej na pożyczkobiorcę. W konsekwencji wspomniany warunek umowny nie jest dla niego wiążący.
- 41 Sąd odsyłający wyjaśnia w tym względzie, że usunięcie nieuczciwego elementu warunku umownego określającego sposób spłaty kredytu sprowadzałoby się do zmiany jego treści poprzez naruszenie jego istoty, w związku z czym postanowienie to nie powinno być w całości wiążące dla konsumenta. Tymczasem w braku rzeczonego postanowienia umowy przedmiotowe umowy nie mogłyby już być wykonywane, ponieważ nie zawierałyby już żadnego postanowienia dotyczącego zasad spłaty i nie byłoby możliwe interpretowanie ich jako zezwalających na dokonywanie spłat w drodze przelewu bankowego, gdyż zamiarem stron było wykluczenie tego sposobu zwrotu. Ponadto nie ma potrzeby stosowania przepisów prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym, ponieważ niemożność wykonania przedmiotowych umów nie naraża zainteresowanych konsumentów na szczególnie szkodliwe konsekwencje, gdyż byłiby oni zobowiązani jedynie do spłaty kwoty głównej pożyczki.
- 42 W tych okolicznościach Sąd Rejonowy dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie postanowił zawiesić postępowania i zwrócić się do Trybunału z następującymi pytaniami prejudycjalnymi:
- „1) Czy art. 3 ust. 1 [dyrektywy 93/13] należy interpretować w ten sposób, że pozwala on na uznanie za nieuczciwy warunek umowny postanowienia, które przyznaje przedsiębiorcy opłatę lub prowizję w kwocie rażąco wysokiej w stosunku do oferowanej przez niego usługi?



- 2) Czy art. 7 ust. 1 [dyrektywy 93/13] oraz zasadę skuteczności należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie przepisom prawa krajowego lub wykładni sądowej tych przepisów krajowych, zgodnie z którymi niezbędnym wymogiem uwzględnienia powództwa konsumenta przeciwko przedsiębiorcy o ustalenie nieważności lub bezskuteczności umowy albo jej części zawierającej nieuczciwe warunki umowne jest posiadanie przez konsumenta interesu prawnego?
- 3) Czy art. 6 ust. 1 [dyrektywy 93/13] oraz zasady skuteczności, proporcjonalności i pewności prawa należy interpretować w ten sposób, że pozwalają one na uznanie, że umowa pożyczki, której jedyny warunek umowy przewidujący sposób spłaty pożyczki został uznany za nieuczciwy warunek umowy, nie może obowiązywać po wyłączeniu z niej tego warunku i wobec tego jest nieważna?”.

## **W przedmiocie pytań prejudycjalnych**

### ***W przedmiocie pytania pierwszego***

- 43 Poprzez pytanie pierwsze sąd odsyłający dąży w istocie do ustalenia, czy art. 3 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że nieuczciwy charakter może mieć warunek dotyczący pozaodsetkowych kosztów umowy kredytu zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem, który przewiduje zapłatę przez tego ostatniego opłat lub prowizji w kwocie rażąco nieproporcjonalnej w stosunku do świadczonej w zamian usługi.
- 44 Należy przypomnieć, że na podstawie art. 3 ust. 1 dyrektywy 93/13 warunki umowy, które nie były indywidualnie negocjowane, mogą być uznane za nieuczciwe, jeśli stojąc w sprzeczności z wymogami dobrej wiary, powodują znaczącą nierównowagę wynikających z umowy praw i obowiązków stron ze szkodą dla konsumenta.
- 45 Z utrwalonego orzecznictwa wynika, że badanie istnienia takiej znaczącej nierównowagi nie może sprowadzać się do ekonomicznej oceny o charakterze ilościowym, dokonywanej w oparciu o porównanie z jednej strony całkowitej kwoty transakcji będącej przedmiotem umowy, a z drugiej strony kosztów, które zgodnie z tym warunkiem obciążają konsumenta. Znacząca nierównowaga może bowiem wynikać z samego faktu wystarczająco poważnego naruszenia sytuacji prawnej, w której konsument, jako strona danej umowy, znajduje się na mocy właściwych przepisów krajowych, czy to w postaci ograniczenia treści praw, które zgodnie z rzeczonymi przepisami przysługują mu na podstawie tej umowy, czy przeszkody w ich wykonywaniu, czy też nałożenia na niego dodatkowego obowiązku, którego nie przewidują normy krajowe [wyroki: z dnia 3 października 2019 r., Kiss i CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, pkt 51; z dnia 16 marca 2023 r., Caixabank (Prowizja za udzielenie kredytu), C-565/21, EU:C:2023:212, pkt 51].
- 46 Z orzecznictwa tego wynika, że jeżeli sąd krajowy stwierdzi, iż ocena ekonomiczna o charakterze ilościowym nie wykazuje znaczącej nierównowagi, nie może ograniczyć swojej analizy do tej oceny. W takim przypadku do sądu krajowego należy zbadanie, czy taka nierównowaga wynika z innego czynnika, takiego jak ograniczenie prawa wynikającego z prawa krajowego albo dodatkowy obowiązek nieprzewidziany w tym prawie.

- 47 Natomiast jeżeli z oceny ekonomicznej o charakterze ilościowym wynika znacząca nierównowaga, może ona zostać stwierdzona bez potrzeby badania innych czynników. W przypadku umowy o kredyt takie stwierdzenie może w szczególności mieć miejsce, jeżeli usługi świadczone w zamian za pozaodsetkowe koszty nie należą racjonalnie do świadczeń wykonanych w ramach zawarcia lub zarządzania tą umową lub gdy kwoty obciążające konsumenta z tytułu kosztów udzielenia kredytu i zarządzania kredytem wydają się oczywiście nieproporcjonalne w stosunku do kwoty kredytu. Do sądu odsyłającego należy uwzględnienie w tym aspekcie skutków innych warunków umownych w celu ustalenia, czy rzeczony warunki nie powodują znaczącej nierównowagi ze szkodą dla pożyczkobiorcy (zob. podobnie wyrok z dnia 3 września 2020 r., Profi Credit Polska, C-84/19, C-222/19 i C-252/19, EU:C:2020:631, pkt 95).
- 48 W niniejszej sprawie sąd odsyłający wyraża wątpliwości co do proporcjonalności stosunku między kwotą pożyczoną każdej z powódek w postępowaniach głównych a całkowitą kwotą pozaodsetkowych kosztów, którymi zostały obciążone, ponieważ ta ostatnia kwota wydaje się w oczywisty sposób nieproporcjonalna zarówno do świadczeń, które zwykle są nierozzerwalnie związane z udzielaniem kredytu i z zarządzaniem nim, jak i do kwoty przyznanych kredytów. Z orzecznictwa przypomnianego w poprzednim punkcie wynika, że takie stwierdzenie może charakteryzować znaczącą nierównowagę wynikających z umowy praw i obowiązków stron w rozumieniu art. 3 ust. 1 dyrektywy 93/13.
- 49 Niemniej jednak do sądu odsyłającego należy uprzednie zweryfikowanie, czy badanie potencjalnie nieuczciwego charakteru spornych warunków umownych dotyczących pozaodsetkowych kosztów kredytu nie jest wykluczone na podstawie art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13.
- 50 Zgodnie bowiem z tym przepisem i z zastrzeżeniem art. 8 tej dyrektywy ocena nieuczciwego charakteru warunków nie dotyczy ani określenia głównego przedmiotu umowy, ani relacji ceny i wynagrodzenia z jednej strony do dostarczonych w zamian towarów lub usług z drugiej strony, o ile warunki te zostały wyrażone prostym i zrozumiałym językiem.
- 51 W tym względzie należy przypomnieć, że prowizja obejmująca wynagrodzenie za usługi związane z badaniem, udzielaniem lub przetwarzaniem pożyczki lub kredytu lub innych podobnych usług nieodłącznie związanych z działalnością kredytodawcy powstała w związku z udzieleniem tej pożyczki lub kredytu nie może zostać uznana za stanowiącą główne zobowiązania wynikające z umowy o kredyt [zob. podobnie wyrok z dnia 16 marca 2023 r., Caixabank (Prowizja za udzielenie kredytu), C-565/21, EU:C:2023:212, pkt 22, 23].
- 52 Warunki dotyczące świadczenia wzajemnego należnego pożyczkodawcy od konsumenta lub mające wpływ na faktyczną cenę, jaką powinien uiścić konsument na rzecz pożyczkodawcy, zaliczają się natomiast co do zasady do drugiej kategorii warunków, o której mowa w art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 w odniesieniu do kwestii, czy wskazana w treści umowy kwota wynagrodzenia lub ceny jest odpowiednia do usług świadczonych w zamian przez kredytodawcę (zob. podobnie wyrok z dnia 3 października 2019 r., Kiss i CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, pkt 35 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 53 Rząd polski wskazuje jednak, że art. 385<sup>1</sup> § 1 kodeksu cywilnego, który stanowi transpozycję art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 do prawa polskiego, zezwala na zbadanie stosunku ceny do usługi, jeżeli chodzi o warunki, które nie są związane z głównymi świadczeniami stron, ustanawiając w ten sposób szerszą ochronę konsumenta. Tymczasem w zakresie, w jakim taki przepis krajowy rzeczywiście nadaje węższy zakres odstępstwu ustanowionemu we wspomnianym art. 4 ust. 2, pozwalając na szerszą kontrolę potencjalnie nieuczciwego charakteru warunków umowy, które

wchodzi w zakres stosowania tej dyrektywy, czego ustalenie należy do sądu odsyłającego, wpisuje się on w cel ochrony konsumentów realizowany przez wspomnianą dyrektywę i wchodzi w zakres przyznanego państwom członkowskim w jej art. 8 uprawnienia do przyjęcia lub utrzymania bardziej rygorystycznych przepisów mających na celu zapewnienie wyższego poziomu ochrony konsumenta (zob. podobnie wyrok z dnia 3 września 2020 r., Profi Credit Polska, C-84/19, C-222/19 i C-252/19, EU:C:2020:631, pkt 83–85).

- 54 Ponadto, o ile nieuczciwy charakter takiego warunku jest podnoszony przed sądem krajowym ze względu na brak rzeczywistego świadczenia przez pożyczkodawcę mogącego stanowić świadczenie wzajemne za przewidzianą przez niego prowizję, o tyle podniesiona w ten sposób kwestia nie dotyczy relacji kwoty tej prowizji do jakiegokolwiek świadczenia, a zatem nie jest objęta zakresem stosowania art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 (zob. podobnie wyrok z dnia 26 lutego 2015 r., Matei, C-143/13, EU:C:2015:127, pkt 70 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 55 Ponadto do sądu krajowego należy zbadanie, czy konsument został poinformowany o powodach uzasadniających zapłatę tej prowizji (zob. podobnie wyrok z dnia 3 października 2019 r., Kiss i CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, pkt 41).
- 56 Wreszcie, należy zauważyć, że wyłączenie, o którym mowa w art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13, pozostaje w każdym razie bez uszczerbku dla przestrzegania ustanowionego przez ten przepis wymogu przejrzystości, który ma taki sam zakres jak wymóg określony w art. 5 tej dyrektywy i który należy rozumieć w ten sposób, że wymaga on nie tylko, aby dany warunek był zrozumiały dla konsumenta pod względem gramatycznym, lecz również aby konsument ten był w stanie dokonać oceny, na podstawie dokładnych i zrozumianych kryteriów, wpływających dla niego z tego warunku skutków ekonomicznych (zob. podobnie wyrok z dnia 3 października 2019 r., Kiss i CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, pkt 36, 37 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 57 W tym względzie należy przypomnieć, że choć pożyczkodawca nie ma obowiązku szczegółowego określenia przez pożyczkodawcę w umowie charakteru wszystkich świadczonych usług w zamian za koszty lub prowizje przewidziane w niektórych warunkach umownych, konieczne jest, po pierwsze, aby można było racjonalnie zrozumieć lub wywnioskować z umowy rozpatrywanej jako całość charakter faktycznie świadczonych usług, a po drugie, aby konsument był w stanie sprawdzić, czy poszczególne koszty lub usługi, którymi jest on obciążony, nie nakładają się na siebie. Badanie to należy przeprowadzić w świetle wszystkich istotnych okoliczności faktycznych, do których zaliczają się nie tylko warunki danej umowy, ale także reklama i informacje podane przez pożyczkodawcę w toku negocjacji umowy (zob. podobnie wyrok z dnia 3 października 2019 r., Kiss i CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, pkt 44, 45).
- 58 Wynika z tego, że gdyby sąd odsyłający stwierdził, iż rozpatrywane warunki nie zostały wyrażone prostym i zrozumiałym językiem, powinny one w każdym razie podlegać ocenie pod kątem ich ewentualnego nieuczciwego charakteru, nawet jeśli sąd ten uzna ponadto, że warunki te stanowią część głównego przedmiotu umowy lub że są one kwestionowane w świetle relacji ceny lub wynagrodzenia do usług świadczonych w zamian (zob. podobnie wyrok z dnia 26 lutego 2015 r., Matei, C-143/13, EU:C:2015:127, pkt 72 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 59 W świetle całości powyższych rozważań na pytanie pierwsze należy odpowiedzieć, iż art. 3 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że o ile badanie ewentualnie nieuczciwego charakteru warunku dotyczącego pozaodsetkowych kosztów umowy kredytu zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem nie jest wykluczone na podstawie art. 4 ust. 2 tej dyrektywy

w związku z jej art. 8, nieuczciwy charakter takiego warunku może zostać stwierdzony przy uwzględnieniu okoliczności, że przewiduje on zapłatę przez konsumenta kosztów lub prowizji w kwocie rażąco nieproporcjonalnej do świadczonej w zamian usługi.

### *W przedmiocie pytania drugiego*

- 60 Poprzez pytanie drugie sąd odsyłający dąży w istocie do ustalenia, czy art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 w związku z zasadą skuteczności należy interpretować w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie przepisom krajowym, zgodnie z ich wykładnią dokonaną w orzecznictwie, które w celu uwzględnienia wytoczonego przez konsumenta powództwa zmierzającego do stwierdzenia bezskuteczności nieuczciwego warunku w umowie zawartej z przedsiębiorcą wymagają dowodu na istnienie interesu prawnego, w sytuacji gdy uznaje się, że taki interes nie istnieje, jeżeli konsumentowi przysługuje inne powództwo lepiej chroniące jego prawa, w szczególności powództwo o zwrot nienależnego świadczenia, lub gdy może on powołać się na tę bezskuteczność w ramach obrony przed powództwem wzajemnym w przedmiocie wykonania zobowiązania, wytoczonym przeciwko niemu przez tego przedsiębiorcę na podstawie tego warunku.
- 61 Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem w braku stosownych uregulowań unijnych w tej dziedzinie właściwymi procedurami służącymi zapewnieniu ochrony konsumentów przewidzianej w dyrektywie 93/13 są – zgodnie z zasadą autonomii proceduralnej państw członkowskich – procedury ustanowione w wewnętrznym porządku prawnym tych państw. Niemniej jednak procedury te nie mogą być mniej korzystne od procedur dotyczących podobnych sytuacji o charakterze wewnętrznym (zasada równoważności) ani zorganizowane w taki sposób, by czyniły wykonywanie uprawnień przyznanych przez prawo Unii nadmiernie utrudnionym lub praktycznie niemożliwym (zasada skuteczności) (wyrok z dnia 13 lipca 2023 r., CAJASUR Banco, C-35/22, EU:C:2023:569, pkt 23 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 62 W związku z tym, z zastrzeżeniem poszanowania tych dwóch zasad, kwestia interesu prawnego konsumenta w ramach powództwa o stwierdzenie bezskuteczności nieuczciwych warunków umowy, podobnie jak kwestia obciążenia kosztami takiego powództwa, wchodzi w zakres autonomii proceduralnej państw członkowskich.
- 63 Jeśli chodzi w szczególności o zasadę skuteczności, jedyną z tych zasad, o której mowa w niniejszym pytaniu, należy zauważyć, że każdy przypadek, w którym nasuwa się pytanie, czy krajowe przepisy proceduralne czynią niemożliwym lub nadmiernie utrudnionym stosowanie prawa Unii, należy rozpatrywać z uwzględnieniem miejsca danego przepisu w całej procedurze, jej cech szczególnych i jej przebiegu przed poszczególnymi sądami krajowymi. Z tej perspektywy należy rozważyć w razie potrzeby zasady leżące u podstaw krajowego systemu sądownictwa, takie jak ochrona prawa do obrony, zasady pewności prawa i zapewniania prawidłowego przebiegu postępowania (wyrok z dnia 13 lipca 2023 r., CAJASUR Banco, C-35/22, EU:C:2023:569, pkt 25 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 64 Ponadto z uwagi na charakter i znaczenie interesu publicznego, jakim jest ochrona konsumentów znajdujących się w słabszej pozycji względem przedsiębiorców, dyrektywa 93/13 zobowiązuje państwa członkowskie, co wynika z jej art. 7 ust. 1 w związku z jej motywem dwudziestym czwartym, do zapewnienia stosownych i skutecznych środków mających na celu zapobieganie stałemu stosowaniu nieuczciwych warunków w umowach zawieranych przez przedsiębiorców z konsumentami (wyrok z dnia 13 lipca 2023 r., CAJASUR Banco, C-35/22, EU:C:2023:569, pkt 22 i przytoczone tam orzecznictwo).

- 65 Wspomniana dyrektywa przyznaje zatem konsumentowi prawo zwrócenia się do sądu z żądaniem stwierdzenia nieuczciwego charakteru warunku w umowie, którą zawarł z przedsiębiorcą, i wyłączenia stosowania owego warunku (wyrok z dnia 16 lipca 2020 r., Caixabank i Banco Bilbao Vizcaya Argentaria, C-224/19 i C-259/19, EU:C:2020:578, pkt 98 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 66 Ponadto spoczywający na państwach członkowskich obowiązek przewidzenia warunków proceduralnych pozwalających na zapewnienie przestrzegania praw, jakie jednostki wywodzą z dyrektywy 93/13 przeciwko stosowaniu nieuczciwych warunków, oznacza wymóg skutecznej ochrony sądowej ustanowiony również w art. 47 karty. Ochrona ta powinna obowiązywać w szczególności w odniesieniu do określenia warunków proceduralnych dotyczących powództw wnoszonych na podstawie prawa Unii. Ochrona konsumenta jednak nie jest bezwarunkowa. W ten sposób okoliczność, iż dane szczególne postępowanie zawiera określone wymogi proceduralne, jakie powinien konsument spełnić w celu powoływania się na swoje prawa, nie oznacza jednak, że nie korzysta on ze skutecznej ochrony sądowej (zob. podobnie wyrok z dnia 31 maja 2018 r., Sziber, C-483/16, EU:C:2018:367, pkt 49, 50 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 67 W tym względzie należy zauważyć, że istnienie interesu prawnego stanowi pierwszą i podstawową przesłankę skargi do sądu (wyrok z dnia 23 listopada 2017 r., Bionorica i Diapharm/Komisja, C-596/15 P i C-597/15 P, EU:C:2017:886, pkt 83). Służąc uniknięciu w szczególności przeciążenia sądów powództwami, które faktycznie zmierzałyby do uzyskania konsultacji prawnych, wymóg istnienia interesu prawnego służy ogólnemu interesowi polegającemu na zapewnieniu prawidłowego administrowania wymiarem sprawiedliwości i może przeważać nad interesami jednostek (zob. analogicznie wyrok z dnia 31 maja 2018 r., Sziber, C-483/16, EU:C:2018:367, pkt 51 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 68 W konsekwencji, jak zauważył w istocie rzecznik generalny w pkt 30–32 opinii, należy uznać, że taki wymóg jest co do zasady zgodny z prawem.
- 69 Jedynie w przypadku, gdyby przepisy proceduralne były tak złożone i wiązały się z tak ciężkimi wymogami, że wykraczałyby poza to, co jest konieczne do osiągnięcia ich celu, naruszałyby one w sposób nieproporcjonalny prawo konsumenta do skutecznej ochrony sądowej (zob. podobnie wyrok z dnia 31 maja 2018 r., Sziber, C-483/16, EU:C:2018:367, pkt 52) i w konsekwencji byłyby sprzeczne z zasadą skuteczności, ponieważ czyniłyby nadmiernie utrudnionym wykonywanie praw przyznanych konsumentom przez dyrektywę 93/13.
- 70 W niniejszej sprawie z informacji, którymi dysponuje Trybunał, wynika, że konsumentki, którymi są powódki w postępowaniach głównych, wykonały już częściowo zobowiązania zawarte w odnośnych warunkach umownych, gdy wytoczyły powództwa mające na celu stwierdzenie ich nieuczciwego charakteru. W tym kontekście sąd odsyłający wydaje się wskazywać, że w świetle właściwych przepisów prawa krajowego, zgodnie z ich wykładnią dokonaną w orzecznictwie krajowym, wytoczone przed nim powództwa o ustalenie powinny zostać oddalone ze względu na brak interesu prawnego, a konsumentki obciążone kosztami tych powództw z dwóch powodów.
- 71 Po pierwsze, w sytuacji gdy dana osoba wykonała już, w niniejszym przypadku częściowo, zobowiązanie umowne, brak interesu prawnego w stwierdzeniu nieistnienia tego zobowiązania wynika z faktu, że osobie tej przysługuje powództwo uważane za bardziej chroniące jej prawa, a mianowicie powództwo o zwrot nienależnego świadczenia, w ramach którego mogłaby ona uzyskać zasądzenie od kontrahenta zwrotu kwot zapłaconych w wykonaniu spornego zobowiązania.

- 72 Po drugie, w sytuacji gdy dana osoba kwestionuje istnienie zobowiązania, którego jeszcze nie wykonała, choćby w części, traci ona interes prawny do wytoczenia powództwa o ustalenie, kiedy jej kontrahent wnosi powództwo o wykonanie tego zobowiązania, w niniejszym przypadku powództwo wzajemne, ze względu na możliwość powołania się na nieistnienie danego zobowiązania w ramach obrony przed powództwem tego kontrahenta.
- 73 Rząd polski nie zgadza się jednak z tym, że orzecznictwo Sądu Najwyższego dotyczące stosowania art. 189 i art. 316 § 1 kodeksu postępowania cywilnego ma konsekwencje opisane przez sąd odsyłający. Należy jednak przypomnieć, że w ramach odesłania prejudycjalnego w kompetencji Trybunału nie leży wypowiedzanie się w przedmiocie wykładni przepisów krajowych ani orzekanie o poprawności wykładni lub stosowania tych przepisów przez sąd krajowy, ponieważ taka wykładnia należy do wyłącznej kompetencji tego sądu (zob. podobnie wyrok z dnia 25 listopada 2020 r., Sociálna poisťovňa, C-799/19, EU:C:2020:960, pkt 44, 45 i przytoczone tam orzecznictwo). Zatem to na podstawie wskazówek udzielonych przez sąd odsyłający sformułowano poniższe rozważania.
- 74 W pierwszej sytuacji, o której mowa w pkt 71 niniejszego wyroku, jak zauważył rzecznik generalny w pkt 41 opinii, oddalenie powództwa konsumenta o stwierdzenie nieuczciwego charakteru warunków umowy z powodu braku odpowiedniego interesu prawnego, ale nie jakiegokolwiek interesu prawnego, i obciążenie go kosztami postępowania z zaleceniem mu wniesienia sprawy na innej podstawie prowadziłoby do wprowadzenia w postępowaniach mających na celu przyznanie konsumentom ochrony zamierzonej przez dyrektywę 93/13 źródła niepotrzebnej złożoności, uciążliwości, kosztów i niepewności prawnej, które mogłyby zniechęcić ich do dochodzenia praw, które wywodzą oni z tej dyrektywy, z naruszeniem zasady skuteczności.
- 75 Ponadto, jak podkreślono w tym samym punkcie opinii rzecznika generalnego, w kontekście takim jak kontekst spraw w postępowaniach głównych oddalenie powództwa o ustalenie wytoczonego przez konsumenta i ciążący na nim obowiązek wytoczenia powództwa zapewniającego większą ochronę jego praw, podczas gdy sąd odsyłający będzie w każdym razie zobowiązany do zbadania problematyki prawnej, której dotyczy to powództwo o ustalenie w ramach powództwa wzajemnego wytoczonego przez przedsiębiorcę, byłoby sprzeczne z interesem ogólnym polegającym na prawidłowym administrowaniu wymiarem sprawiedliwości, a w szczególności z wymogiem ekonomii procesowej.
- 76 Wreszcie, w zakresie, w jakim należy uznać, że pytanie drugie dotyczy również drugiej sytuacji, o której mowa w pkt 72 niniejszego wyroku, w której konsument po wniesieniu powództwa o stwierdzenie nieuczciwego charakteru warunku umownego utraciłby interes prawny w toku postępowania ze względu na wytoczenie przez przedsiębiorcę powództwa wzajemnego mającego na celu wyegzekwowanie wykonania zobowiązań zawartych w tym warunku, okoliczność oddalenia powództwa wytoczonego przez konsumenta i obciążenia go kosztami postępowania, niezależnie od ewentualnego stwierdzenia nieuczciwego charakteru rzeczonego nieuczciwego warunku, prowadziłyby do obciążenia go ryzykiem finansowym tym bardziej nieuzasadnionym, że urzeczywistnienie się tego ryzyka zależałoby wyłącznie od inicjatywy proceduralnej przedsiębiorcy. Tymczasem uzależnienie podziału kosztów postępowania wszczętego przez konsumenta od takiej inicjatywy przedsiębiorcy mogłoby zniechęcić konsumenta do skorzystania z przysługującego mu prawa do zwrócenia się do sądu w celu stwierdzenia nieuczciwego charakteru warunku umownego i spowodowania odstąpienia od jego stosowania z naruszeniem zasady skuteczności (zob. podobnie wyrok z dnia 16 lipca 2020 r., Caixabank i Banco Bilbao Vizcaya Argentaria, C-224/19 i C-259/19, EU:C:2020:578, pkt 98 i przytoczone tam orzecznictwo).

77 W świetle całości powyższych rozważań na pytanie drugie należy odpowiedzieć, iż art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 w związku z zasadą skuteczności należy interpretować w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie przepisom krajowym, zgodnie z ich wykładnią dokonaną w orzecznictwie, które w celu uwzględnienia wytoczonego przez konsumenta powództwa zmierzającego do stwierdzenia bezskuteczności nieuczciwego warunku w umowie zawartej z przedsiębiorcą wymagają dowodu na istnienie interesu prawnego, w sytuacji gdy uznaje się, że taki interes nie istnieje, jeżeli konsumentowi przysługuje powództwo o zwrot nienależnego świadczenia, lub gdy może on powołać się na tę bezskuteczność w ramach obrony przed powództwem wzajemnym w przedmiocie wyegzekwowania wykonania zobowiązania wytoczonym przeciwko niemu przez tego przedsiębiorcę na podstawie tego warunku.

### ***W przedmiocie pytania trzeciego***

78 Poprzez pytanie trzecie sąd odsyłający dąży w istocie do ustalenia, czy art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 w związku z zasadami skuteczności, proporcjonalności i pewności prawa należy interpretować w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie temu, by umowa pożyczki zawarta między przedsiębiorcą a konsumentem została uznana za nieważną, w wypadku gdy zostanie stwierdzone, że jedynie warunek tej umowy określający konkretny sposób spłaty kwot należnych z tytułu okresowych rat jest nieuczciwy i że rzeczona umowa nie może dalej obowiązywać bez tego warunku.

79 Sąd odsyłający wskazuje w tym względzie, że jedyny warunek umowny określający wszystkie sposoby i terminy spłaty omawianych pożyczek zawiera postanowienie, zgodnie z którym konsument może dokonywać cotygodniowych płatności wyłącznie w gotówce za pośrednictwem przedstawiciela spółki Provident Polska podczas jego wizyt w domu konsumenta. Uważa on, że takie postanowienie umowne jest nieuczciwe, zasadniczo z tego względu, że nie służy ono żadnemu innemu celowi niż stworzenie kredytodawcy możliwości wywierania nieuzasadnionego nacisku na kredytobiorcę. Należałoby zatem stwierdzić nieważność tego sformułowania, a w konsekwencji całego warunku umownego, w który się ono wpisuje, ponieważ interwencja ograniczona do usunięcia wspomnianego sformułowania sprowadzałaby się do zmiany treści tego warunku umownego poprzez zmianę jego istoty. Tymczasem w braku innych postanowień umownych umożliwiających określenie warunków spłaty tych pożyczek wykonanie omawianych umów byłoby niemożliwe.

80 Odnośnie do konsekwencji, jakie pociąga za sobą stwierdzenie nieuczciwego charakteru postanowienia umowy wiążącej konsumenta z przedsiębiorcą, art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 przewiduje, iż państwa członkowie stanowią, że na mocy prawa krajowego nieuczciwe warunki w umowach zawieranych przez przedsiębiorców z konsumentami nie będą wiążące dla konsumenta, a umowa w pozostałej części będzie nadal obowiązywała strony, jeżeli jest to możliwe po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków.

81 Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem celem tego przepisu, a w szczególności drugiego członu zdania, nie jest unieważnienie wszystkich umów zawierających nieuczciwe warunki, lecz zastąpienie formalnej równowagi, jaką umowa ustanawia między prawami i obowiązkami stron umowy, rzeczywistą równowagą pozwalającą na przywrócenie równości między nimi, przy czym uściślono, że dana umowa musi co do zasady nadal obowiązywać bez zmian innych niż wynikające ze zniesienia nieuczciwych warunków. O ile ten ostatni warunek jest spełniony, dana umowa może zostać utrzymana w mocy, pod warunkiem że zgodnie z przepisami prawa krajowego takie utrzymanie w mocy umowy bez nieuczciwych postanowień jest prawnie

możliwe, co należy zweryfikować przy zastosowaniu obiektywnego podejścia (zob. podobnie wyrok z dnia 3 października 2019 r., Dziubak, C-260/18, EU:C:2019:819, pkt 39 i przytoczone tam orzecznictwo).

- 82 To obiektywne podejście oznacza w szczególności, że sytuacji jednej ze stron umowy nie można uznać za decydujące kryterium regulujące rozstrzygnięcie w przyszłości umowy zawierającej jeden lub więcej nieuczciwych warunków, w związku z czym dokonana przez sąd krajowy ocena możliwości utrzymania takiej umowy bez tych warunków nie może opierać się wyłącznie na ewentualnie korzystnym dla konsumenta charakterze unieważnienia tej umowy w całości (zob. podobnie wyrok z dnia 29 kwietnia 2021 r., Bank BPH, C-19/20, EU:C:2021:341, pkt 56, 57 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 83 Artykuł 6 ust. 1 drugi człon zdania dyrektywy 93/13 sam w sobie zatem nie określa kryteriów dotyczących możliwości dalszego obowiązywania umowy bez nieuczciwych warunków, lecz pozostawia państwom członkowskim zdefiniowanie w ich prawie krajowym warunków, w ramach których stwierdza się nieuczciwy charakter postanowienia zawartego w umowie i w ramach których występują konkretne skutki tego stwierdzenia. W każdym razie takie stwierdzenie powinno umożliwić przywrócenie sytuacji prawnej i faktycznej, w jakiej konsument znajdowałby się w braku takiego nieuczciwego warunku (zob. podobnie wyrok z dnia 21 grudnia 2016 r., Gutiérrez Naranjo i in., C-154/15, C-307/15 i C-308/15, EU:C:2016:980, pkt 66).
- 84 W konsekwencji jeżeli sąd krajowy uzna, że zgodnie z odpowiednimi przepisami obowiązującego go prawa utrzymanie w mocy umowy bez zawartych w niej nieuczciwych warunków nie jest możliwe, art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 zasadniczo nie stoi na przeszkodzie jej unieważnieniu (wyrok z dnia 3 października 2019 r., Dziubak, C-260/18, EU:C:2019:819, pkt 43).
- 85 Niemniej jednak cel polegający na przywróceniu sytuacji prawnej i faktycznej konsumenta w braku nieuczciwego warunku powinien być realizowany z poszanowaniem zasady proporcjonalności stanowiącej ogólną zasadę prawa Unii, która wymaga, aby uregulowanie krajowe wprowadzające w życie to prawo nie wykraczało poza to, co jest konieczne do osiągnięcia zamierzonego celu [zob. podobnie wyrok z dnia 15 czerwca 2023 r., Bank M. (Skutki uznania umowy za nieważną), C-520/21, EU:C:2023:478, pkt 73 i przytoczone tam orzecznictwo].
- 86 Co za tym idzie – chyba że ustalenie na podstawie przepisów krajowych w oparciu o obiektywne podejście konsekwencji, jakie należy wyciągnąć ze stwierdzenia nieuczciwego charakteru warunku w odniesieniu do dalszego istnienia umowy, w której jest on zawarty, nie pozostawia sądowi krajowemu żadnego zakresu uznania ani żadnej swobody oceny – sąd ten nie może stwierdzić nieważności tej umowy, jeżeli sytuacja prawna i faktyczna, w jakiej znajdowałby się konsument w braku takiego nieuczciwego warunku, może zostać przywrócona, co pozwoli jednocześnie na dalsze obowiązywanie tej umowy.
- 87 W tym względzie należy przypomnieć, że sąd krajowy ma możliwość zastąpienia nieuczciwego warunku przepisem prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym lub przepisem mającym zastosowanie w przypadku zgody stron danej umowy, pod warunkiem że to zastąpienie jest zgodne z celem art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 i pozwala na przywrócenie rzeczywistej równowagi między prawami a obowiązkami stron umowy. Niemniej jednak ta wyjątkowa możliwość jest ograniczona do sytuacji, w których unieważnienie nieuczciwego warunku zobowiązywałoby sąd do stwierdzenia nieważności całej umowy z narażeniem konsumenta na szczególnie niekorzystne konsekwencje, tak że byłby on w ten sposób spenalizowany [zob. podobnie wyroki: z dnia



21 stycznia 2015 r., Unicaja Banco i Caixabank, C-482/13, C-484/13, C-485/13 i C-487/13, EU:C:2015:21, pkt 33 i przytoczone tam orzecznictwo; a także z dnia 12 stycznia 2023 r., D.V. (Wynagrodzenie adwokata – Zasada stawki godzinowej), C-395/21, EU:C:2023:14, pkt 60].

- 88 W niniejszej sprawie sąd odsyłający wykluczył taką ewentualność, ponieważ unieważnienie odnośnych umów nie byłoby szkodliwe dla konsumentów, którzy zawarli te umowy.
- 89 Należy również przypomnieć, że przepisy dyrektywy 93/13 stoją na przeszkodzie temu, żeby uznany za nieuczciwy warunek został częściowo utrzymany w mocy poprzez usunięcie elementów przesądających o jego nieuczciwym charakterze, w przypadku gdyby to usunięcie sprowadzało się do mającej wpływ na istotę tych warunków zmiany ich treści (wyrok z dnia 29 kwietnia 2021 r., Bank BPH, C-19/20, EU:C:2021:341, pkt 70 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 90 Nie jest tak jednak w przypadku, gdy nieuczciwy element warunku stanowi zobowiązanie umowne odrębne od pozostałych postanowień, które mogłoby być przedmiotem zindywidualizowanego badania jego nieuczciwego charakteru (zob. podobnie wyrok z dnia 29 kwietnia 2021 r., Bank BPH, C-19/20, EU:C:2021:341, pkt 71), ponieważ postanowienie przewidujące taki obowiązek można uznać za możliwe do oddzielenia od pozostałych postanowień danego warunku.
- 91 Dyrektywa 93/13 nie wymaga bowiem, aby sąd krajowy wyłączył z umowy, oprócz warunku uznanego za nieuczciwy, warunki, które nie zostały za takie uznane. W rzeczywistości bowiem celem zamierzonym przez tę dyrektywę jest ochrona konsumenta i przywrócenie równowagi pomiędzy stronami poprzez wyłączenie zastosowania warunków uznanych za nieuczciwe przy jednoczesnym zachowaniu, co do zasady, ważności pozostałych warunków przedmiotowej umowy (wyrok z dnia 29 kwietnia 2021 r., Bank BPH, C-19/20, EU:C:2021:341, pkt 72 i przytoczone tam orzecznictwo). Wniosek ten odnosi się również do różnych postanowień tego samego warunku, o ile usunięcie nieuczciwego postanowienia umownego nie narusza samej istoty tego warunku.
- 92 W niniejszej sprawie z postanowienia odsyłającego wynika, że jedyny warunek umowy określający wszystkie sposoby dotyczące spłaty rozpatrywanych pożyczek, takie jak kwoty do zapłaty i terminy spłaty, zawiera również postanowienie dotyczące konkretnych zasad dokonywania tych płatności, a mianowicie w miejscu zamieszkania kredytobiorcy do rąk przedstawiciela kredytodawcy.
- 93 Z zastrzeżeniem oceny, której przeprowadzenie będzie należało do sądu odsyłającego przy uwzględnieniu wszystkich okoliczności dotyczących odnośnych umów i właściwych przepisów prawa krajowego, postanowienie określające takie konkretne zasady wykonania zobowiązania do zapłaty przez konsumenta jawi się jako stanowiące zobowiązanie umowne odrębne od pozostałych postanowień jednego warunku, takiego jak opisany w poprzednim punkcie niniejszego wyroku, i ma charakter akcesoryjny w stosunku do elementów umowy, które definiują istotę tego warunku, takich jak dotyczące określenia kwot do zapłaty i terminów, w których płatności te mają nastąpić. Ponadto usunięcie tej części postanowienia umownego nie wydaje się mieć wpływu na samą istotę danego warunku, ponieważ konsument pozostaje zobowiązany do wykonania ciężącego na nim obowiązku zwrotu zgodnie z innymi warunkami przewidzianymi w tym postanowieniu, wybierając dowolny sposób płatności spośród tych, które są dopuszczalne na mocy prawa krajowego.
- 94 Wreszcie, należy dodać, po pierwsze, że sądowe stwierdzenie nieuczciwego charakteru warunku lub, w odpowiednim przypadku, elementu warunku umowy objętej dyrektywą 93/13 powinno co do zasady skutkować przywróceniem sytuacji prawnej i faktycznej konsumenta, w jakiej

znajdowałby się on w braku tego warunku lub tego elementu [zob. podobnie wyrok z dnia 15 czerwca 2023 r., Bank M. (Skutki uznania umowy za nieważną), C-520/21, EU:C:2023:478, pkt 57 i przytoczone tam orzecznictwo]. Poszanowanie zasady skuteczności jest zatem co do zasady uzależnione od przyjęcia środków pozwalających na przywrócenie tej sytuacji.

- 95 Po drugie, środków, które stanowią konkretne wprowadzenie w życie zakazu nieuczciwych warunków umownych, nie można uznać za sprzeczne z zasadą pewności prawa [zob. podobnie wyrok z dnia 15 czerwca 2023 r., Bank M. (Skutki uznania umowy za nieważną), C-520/21, EU:C:2023:478, pkt 72]. Z zastrzeżeniem w szczególności stosowania niektórych krajowych przepisów proceduralnych, w szczególności przepisu przyznającego powagę rzeczy osądzonej orzeczeniu sądowemu, zasada ta nie może bowiem naruszać istoty prawa, jakie konsumenci wywodzą z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, polegającego na niezwiązaniu warunkiem uznanym za nieuczciwy (zob. podobnie wyrok z dnia 21 grudnia 2016 r., Gutiérrez Naranjo i in., C-154/15, C-307/15 i C-308/15, EU:C:2016:980, pkt 67, 68, 71).
- 96 W świetle całości powyższych rozważań na pytanie trzecie należy odpowiedzieć, iż art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 w związku z zasadami skuteczności, proporcjonalności i pewności prawa należy interpretować w ten sposób, że nie stoi on na przeszkodzie temu, by umowa kredytu zawarta między przedsiębiorcą a konsumentem została uznana za nieważną, w wypadku gdy zostanie stwierdzone, że nieuczciwy jest jedynie warunek tej umowy określający konkretne sposoby zapłaty kwot należnych z tytułu okresowych rat oraz że rzeczona umowa nie może dalej obowiązywać bez tego warunku. Niemniej jednak w sytuacji, gdy warunek zawiera postanowienie mogące stanowić oddzielną część od pozostałych postanowień tego warunku i być przedmiotem zindywidualizowanego badania jego nieuczciwego charakteru, którego usunięcie umożliwiłoby przywrócenie rzeczywistej równowagi między stronami bez naruszenia istoty danej umowy, przepis ten, rozpatrywany w świetle tych zasad, nie skutkuje tym, że wspomniany warunek, a nawet owa umowa, zostaną unieważnione w całości.

### **W przedmiocie kosztów**

- 97 Dla stron w postępowaniach głównych niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed sądem odsyłającym, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż koszty stron w postępowaniach głównych, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (czwarta izba) orzeka, co następuje:

#### **1) Artykuł 3 ust. 1 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich**

**należy interpretować w ten sposób, że:**

**o ile badanie ewentualnie nieuczciwego charakteru warunku dotyczącego pozaodsetkowych kosztów umowy kredytu zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem nie jest wykluczone na podstawie art. 4 ust. 2 tej dyrektywy w związku z jej art. 8, nieuczciwy charakter takiego warunku może zostać stwierdzony przy uwzględnieniu okoliczności, że przewiduje on zapłatę przez konsumenta kosztów lub prowizji w kwocie rażąco nieproporcjonalnej do świadczonej w zamian usługi.**

**2) Artykuł 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 w związku z zasadą skuteczności**

**należy interpretować w ten sposób, że:**

**stoi on na przeszkodzie przepisom krajowym, zgodnie z ich wykładnią dokonaną w orzecznictwie, które w celu uwzględnienia wytoczonego przez konsumenta powództwa zmierzającego do stwierdzenia bezskuteczności nieuczciwego warunku w umowie zawartej z przedsiębiorcą wymagają dowodu na istnienie interesu prawnego, w sytuacji gdy uznaje się, że taki interes nie istnieje, jeżeli konsumentowi przysługuje powództwo o zwrot nienależnego świadczenia, lub gdy może on powołać się na tę bezskuteczność w ramach obrony przed powództwem wzajemnym w przedmiocie wygzekwowania wykonania zobowiązania wytoczonym przeciwko niemu przez tego przedsiębiorcę na podstawie tego warunku.**

**3) Artykuł 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 w związku z zasadami skuteczności, proporcjonalności i pewności prawa**

**należy interpretować w ten sposób, że:**

**nie stoi on na przeszkodzie temu, by umowa kredytu zawarta między przedsiębiorcą a konsumentem została uznana za nieważną, w wypadku gdy zostanie stwierdzone, że nieuczciwy jest jedynie warunek tej umowy określający konkretne sposoby zapłaty kwot należnych z tytułu okresowych rat oraz że rzeczona umowa nie może dalej obowiązywać bez tego warunku. Niemniej jednak w sytuacji, gdy warunek zawiera postanowienie mogące stanowić oddzielną część od pozostałych postanowień tego warunku i być przedmiotem zindywidualizowanego badania jego nieuczciwego charakteru, którego usunięcie umożliwiłoby przywrócenie rzeczywistej równowagi między stronami bez naruszenia istoty danej umowy, przepis ten, rozpatrywany w świetle tych zasad, nie skutkuje tym, że wspomniany warunek, a nawet owa umowa, zostaną unieważnione w całości.**

Lycourgos

Spineanu Matei

Bonichot

Rodin

Rossi

Wyrok ogłoszono na posiedzeniu jawnym w Luksemburgu w dniu 23 listopada 2023 r.

Sekretarz

A. Calot Escobar

Prezes izby

C. Lycourgos